

Makro və mikroprudensial tənzimləmə siyasəti: məqsəd və alətlər

Asim Zülfüqarov

Xülasə

Cari tədqiqat işinin əsas məqsədi kredit təşkilatlarının tənzimlənməsi təcrübəsinin icmallaşdırılması, sistem risklərinin tənzimlənməsi üzrə mikro və makroprudensial siyasət alətləri və komponentlərdən istifadənin təhlili və Azərbaycan kontekstində bu təcrübədən faydalanma imkanlarının qiymətləndirilməsindən ibarətdir.

Aparılan tədqiqatlar göstərir ki, mikro və makroprudensial siyasət və alətlər preventiv rol oynayaraq maliyyə sisteminin ümumi stabilliyinin qorunmasına xidmət edir. Eyni zamanda stress testləşdirmə və erkən xəbərdarlıq kimi analitik üsulların istifadəsi isə bütün sistemin maliyyə vəziyyətini daha dolğun qiymətləndirməyə imkan verir.

Bununla belə, mikro və makroprudensial siyasətin ölkə iqtisadiyyatına və yerli bank sektoruna uyğunlaşdırmaqla istifadəsi zəruridir.

Abstract

The aim of this research is to survey the practices for regulation of lending institutions, to review the micro and macroprudential policy tools and components that are used for regulation of systematic risks and to assess the possibility to apply this experience in Azerbaijan.

Recent academic research shows that micro and macroprudential policy should be applied in tandem. These kind of tools and policies play a preventive role and ensure the stability of the financial system. Application of such analytical tools as stress-testing and early warning system will ensure more in depth and broad assessment of the situation in financial markets.

Moreover, micro and macroprudential policy should be applied with caution to be fine-tuned to the specifics of the local economic system and banking sector.

Açar sözlər: mikroprudensial, makroprudensial, sistem riskləri

Key words: microprudential, macroprudential, sistem risks

Müəllifin e-mail ünvanı:

Asim_Zulfiqarov@cbar.a

MÜNDƏRİCAT

Giriş	76
1. Makroprudensial siyasət çərçivəsi: xarici təcrübə	76
2. Makro və mikroprudensial siyasət fərqləri	77
3. Sistem riskləri	80
4. Makroprudensial siyasətin analitik üsulları: metodologiya.....	81
5. Qiymətləndirmə	83
Nəticə	86
Ədəbiyyat	87

GİRİŞ

Müasir dövrdə kredit təşkilatlarının tənzimlənməsi siyasəti beynəlxalq aləmdə geniş müzakirə edilir. 2006-2008-ci illərdə baş vermiş qlobal maliyyə böhranı prudensial tənzimlənmə siyasətinin diqqətlə nəzərdən keçirilməsinin zəruriliyini artırmışdır. İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə də makroprudensial siyasət alətlərindən istifadə aktualdır. Belə ki, bu ölkələrdə fəaliyyət göstərən kredit təşkilatları likvidlik və bazar risklərinə daha həssasdırlar. Bu baxımdan makro və mikro alətlərin detallı qiymətləndirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Makroprudensial siyasət sistem risklərinin minimallaşdırılması üzrə preventiv tədbirlər kompleksi olmaqla maliyyə sisteminin ümumi sabitliyinin qiymətləndirilməsini əhatə edir. Bu siyasət çərçivəsində bank sisteminin üzləşdiyi risklərin təhlili və qiymətləndirilməsi həyata keçirilir, makroiqtisadi nəticələr müəyyən edilir.

Makroprudensial siyasətə alternativ mikroprudensial siyasətdir. Bu siyasət çərçivəsi ayrı-ayrı bankların və ya bank portfellərinin mikro səviyyədə qiymətləndirilməsinə imkan verir. Makroprudensial siyasət çərçivəsində bütün maliyyə sisteminin qiymətləndirilməsi mümkün olduğu halda, mikroprudensial təhlil zamanı ancaq sistemin üzvü olan ayrı-ayrı maliyyə təşkilatları qiymətləndirilir.

Makro və mikroprudensial siyasətin birlikdə istifadəsi sistem risklərinin tənzimlənməsinə, böhranın qarşısının alınmasına və maliyyə sabitliyinin qorunmasına xidmət edir.

1. Makroprudensial siyasət çərçivəsi: xarici təcrübə

Makroprudensial siyasət çərçivəsi ilk dəfə 1970-ci ildə Beynəlxalq Hesablaşmalar Bankının (BHB) təşəbbüsü ilə qurulmuşdur. Maliyyə sistemi üzrə idarəetmə və bank nəzarəti çərçivəsinin makroiqtisadi vəziyyət ilə əlaqələri də məhz bu siyasətə əsaslanır.

Qeyd edək ki, 2000-ci ilin əvvəllərində BHB tərəfindən maliyyə idarəetməsi və nəzarətinin həyata keçirilməsi məqsədilə makroprudensial siyasət çərçivəsindən istifadə edilməsi tövsiyyə olunmuşdur. Bu tövsiyyələrdə risklərin idarə olunmasında və maliyyə sabitliyinin qorunmasında makroprudensial siyasətin əhəmiyyətli rola malik olması qeyd olunmuşdur. Bank nəzarətinin yalnız bir banka və ya bank qrupuna yönəlməsinin böyük risklər yarada biləcəyi xüsusi vurğulanmışdır.

2000-ci ildən başlayaraq bir sıra inkişaf etmiş ölkələrin mərkəzi bankları maliyyə sabitliyi məsələlərini gündəmə gətirmiş və hesabatlar hazırlamağa başlamışlar. Lakin, bu ölkələrin bir çoxunda qanunvericiliyə dəyişiklik edilməmiş və maliyyə sabitliyi məsələsi

ilkin məqsəd kimi müəyyən edilməmişdir.

XX əsrdə mərkəzi banklar tərəfindən monetar siyasət üzrə transmissiya mexanizmi çərçivəsinin təhlil edilməsi və makroiqtisadi siyasətin həyata keçirilməsi üzrə konsensusun əldə olunması mərkəzi banklarda institusional dəyişikliklərin yaranmasına gətirib çıxarmışdır. İnstitusional dəyişiklik əsasən mərkəzi bankların müstəqilliyi, qiymət sabitliyinin ilkin məqsəd olaraq seçilməsi, əsas alət kimi qısamüddətli faiz dərəcələrinin istifadəsini əhatə edir⁹. Maliyyə sabitliyinin təhlili üçün nəzəri çərçivənin müəyyən olunması məqsədilə isə konsensus əldə edilməmişdir. Makroprudensial siyasətlə bağlı tədqiqat işlərinə əsasən son qlobal maliyyə böhranından sonra başlanılmışdır (Borio (2009), Clement (2010), Shirakawa (2009), Nijathaworn (2009), Tumpel-Gugerell (2009) Bini-Smaghi (2009), Kohn (2009), Brouwer (2010) və s.).

2. Makro və mikroprudensial siyasət fərqləri

Makroprudensial siyasət maliyyə sisteminin protsiklikliyini nəzarətə almaq və maliyyə sabitliyinin qorunmasını təmin etmək məqsədlərini özündə birləşdirir. Risklərin müəyyən səviyyədə limitlənməsi makro və mikroprudensial idarəetmənin oxşar cəhətləri hesab edilir.

Lakin makroprudensial siyasət üzrə təhlillərdə bütün maliyyə sistemini əhatə edən risklər qiymətləndirildiyi halda, mikroprudensial siyasət üzrə təhlil metodunda yalnız bu və ya digər maliyyə təşkilatında riskin qiymətləndirilməsi həyata keçirilir. Əgər birinci siyasətin istifadə edilməsi nəticəsində ölkə iqtisadiyyatına, son nəticədə ÜDM-ə təsir qiymətləndirilsə, mikroprudensial siyasət istifadə edilərkən istehlakçılara, investor və əmanət sahiblərinə olan təsir qiymətləndirilir.

Konsultativ “Otuzluq qrupu” 2010-cu ilin oktyabr ayında makroprudensial siyasət üzrə qısa tövsiyələr nəşr etmişdir¹⁰. Bu sənəddə əsas *dörd xarakteristika* verilmişdir: *maliyyə sabitliyinin davamlılıq məsuliyyəti, sistem risklərinin azaldılması, xüsusi alətlərdən istifadə və hökumətin makroiqtisadi siyasətini həyata keçirən idarələr arasında qarşılıqlı əlaqələrin qurulması*. Makroprudensial siyasətin obyektini isə maliyyə vasitəçiləri və bazarları arasında əlaqələr, maliyyə sistemi və real sektor arasında münasibətlər təşkil edir.

Makro və mikroprudensial siyasət arasında olan fundamental fərqlər Cədvəl 1-də

⁹ C.A.E. Goodhart, “Analysis of Financial Stability”, *University of Oxford*, 2008, London UK.

¹⁰ Enhancing Financial Stability and Resilience: Macroprudential Policy, Tools, and Systems for the Future. Group of Thirty, October 2010.

göstərilmişdir.

Cədvəl 1. Makroprudensial və mikroprudensial siyasət arasında fundamental fərqlər

	Makroprudensial	Mikroprudensial
Bənzər məqsədlər	Bütün maliyyə sistemini əhatə edən riskin limitlənməsi	Bu və ya digər maliyyə təşkilatının riskinin limitlənməsi
Fərqli məqsədlər	ÜDM-ə təsirin azaldılması	İstehlakçının (investor/əmanət sahibi) qorunması
Riskin xarakteristikası	Endogen amil olaraq birgə və ya bir-birindən asılı şəkildə dəyişmə	Ekzogen amil olaraq fərdi və ya bir-birindən asılı olmayan şəkildə dəyişmə
Maliyyə institutları arasında korrelyasiyalar və bağlıqlar	vacibdir	vacib deyildir
Prudensial nəzarətin istifadəsi	Bütün sistemi əhatə edən riskləri özündə birləşdirir (top-down)	Bu və ya digər maliyyə təşkilatını əhatə edən riskləri özündə birləşdirir (bottom up)

Mənbə: *Banque de France, Financial Stability Review, The future of financial regulation, Financial Stability Department, Banque de France, Paris 2009;*

Borio C., "Towards a macroprudential framework for financial supervision and regulation", BIS Working Papers N 128, February 2003.

Makroprudensial siyasət vasitəsilə endogen amil kimi birgə və ya bir-birindən asılı dəyişənlər və maliyyə institutlarının birgə fəaliyyətləri qiymətləndirilir. Birgə fəaliyyət zamanı maliyyə təşkilatları maliyyə aktivlərinin qiymətlərinə, bu isə öz növbəsində ölkə iqtisadiyyatına təsir edir.

Mikroprudensial siyasət isə ekzogen amil kimi fərdi və ya bir-birindən asılı olmayan dəyişənləri əhatə edir, bu isə öz növbəsində risk səviyyəsini artırır və ölkə iqtisadiyyatına təsir səviyyəsi qiymətləndirilmir.

Makroiqtisadi siyasət çərçivəsindən istifadə zamanı qaydaları və sərbəst seçim hüququnu fərqləndirmək lazımdır. Burada iki müxtəlif yanaşma vardır¹¹:

- Birinci yanaşmada maliyyə təşkilatlarının fəaliyyət istiqamətinə və maliyyə vəziyyətinə uyğun olaraq makroiqtisadi nəzarət "avtomatlaşmış stabilizatorlar" tərəfindən həyata keçirilir. Buna misal olaraq, "kontrtsiklik" kapital tələblərini,

¹¹ Banque de France and the Toulouse School of Economics (TSE). "Bubbles and macro prudential supervision". In D. G.-P. Landau (Ed.), *Joint conference on "The Future of Financial Regulation"*, Paris, 2009.

“dinamik” ehtiyatlanmanı göstərə bilərik. Kapital tələbləri və dinamik ehtiyatlanma maliyyə təşkilatlarının üzləşdiyi risk səviyyəsinə uyğun olmalıdır.

- İkinci yanaşma fərdi əsasda, makroiqtisadi təhlillər aparan təşkilatlar tərəfindən yuxarıdan aşağıya doğru müəyyən edilir. Prudensial nəzarət orqanları maliyyə sabitliyinin pisləşdiyi, maliyyə sistemində risklərin artması qənaətinə gəldiyi zaman bu yanaşmadan istifadə edirlər.

Hər iki yanaşmanın istifadəsi zamanı qərarların hansı orqan və ya təşkilat tərəfindən veriləcəyi vacib məsələlərdəndir. Bu orqan və ya təşkilatın qərarvermə prosesində sərbəst olub-olmaması məsələsi də aktualdır. Təcrübəyə əsaslanaraq bu işin mərkəzi banklar tərəfindən həyata keçirildiyini qeyd edə bilərik.

Son global böhran təsdiq edir ki, qiymətlərin sabitliyi başlıca mandat olsa da, maliyyə sabitliyi və köpüklərin qarşısının alınması mühüm məqsədə keçirilməlidir. Lakin, makroprudensial siyasətin həyata keçirilməsində mərkəzi bankla digər hökumət orqanları, əsasən fiskal, monetar və mikroprudensial rejimlərə nəzarət edən orqanlarla koordinasiya olunmuş idarəetmə təşkil edilməlidir¹².

Beləliklə, makroprudensial siyasətin həyata keçirilməsi üzrə komponentləri (sistemik və makroprudensial) və iki yanaşmanı (maliyyə vəziyyətinə uyğun və sərbəst yanaşma) aşağıdakı kimi ümumiləşdirmək olar (cədvəl 2).

Cədvəl 2. Makroprudensial siyasət çərçivəsində tənظیمlənmənin həyata keçirilməsi üzrə komponenti

Məqsəd / Mexanizm	Sistem riski	Makroiqtisadi vəziyyətə düzəlişlər
Avtomatik	Buferlər (kapital və ya likvidlik) Kredit/Təminat nisbəti Mühasibat çərçivəsi	Kapital əmsallarının zamanla dəyişməsi Dinamik ehtiyatlanma
Sərbəst	Stress testlər Bazel II standartı	Kapital nisbətlərinə sərbəst düzəlişlər Ehtiyat tələbi

Mənbə: Banque de France and the Toulouse School of Economics (TSE), 2009.

¹² Bank of England, “The role of macroprudential policy”, London, UK, 2009.

3. Sistem riskləri

Sistem riskinin yaranmasının iki əsas səbəbi vardır: maliyyə bazarlarında gözlənilməz şok hadisəsi-böhran və ya sistemdə böyük həcmli iştirakçının olması. Birinci səbəbə misal olaraq likvidlik riskini göstərə bilərik. Bir maliyyə təşkilatında baş vermiş likvidlik çatışmazlığının digər maliyyə təşkilatlarına yayılmasının ehtimalı yüksəkdir. Böyük həcmli iştirakçının böhran vəziyyəti ilə üzləşməsinin ehtimalı az olsa da, bu iştirakçıda çətinliklərin yaranması zamanı bütün sistem böhranla üzləşə bilər. Sistem riskinin təhlili məqsədilə iki metoddan istifadə edilir:

- Bunlardan birincisi ənənəvi təhlil metodudur (mikroprudensial bank nəzarəti, maliyyə təşkilatlarında fəaliyyətin şəffaflığının təmin olunması),
- İkinci yanaşma makroprudensial təhlil metodudur. Bu yanaşma bütün sistemin üzləşdiyi riskləri əhatə edir. Makroprudensial təhlilin həyata keçirilməsində əsas alət maliyyə vasitəçilərinin kapitala olan tələblərinin müəyyən edilməsidir.

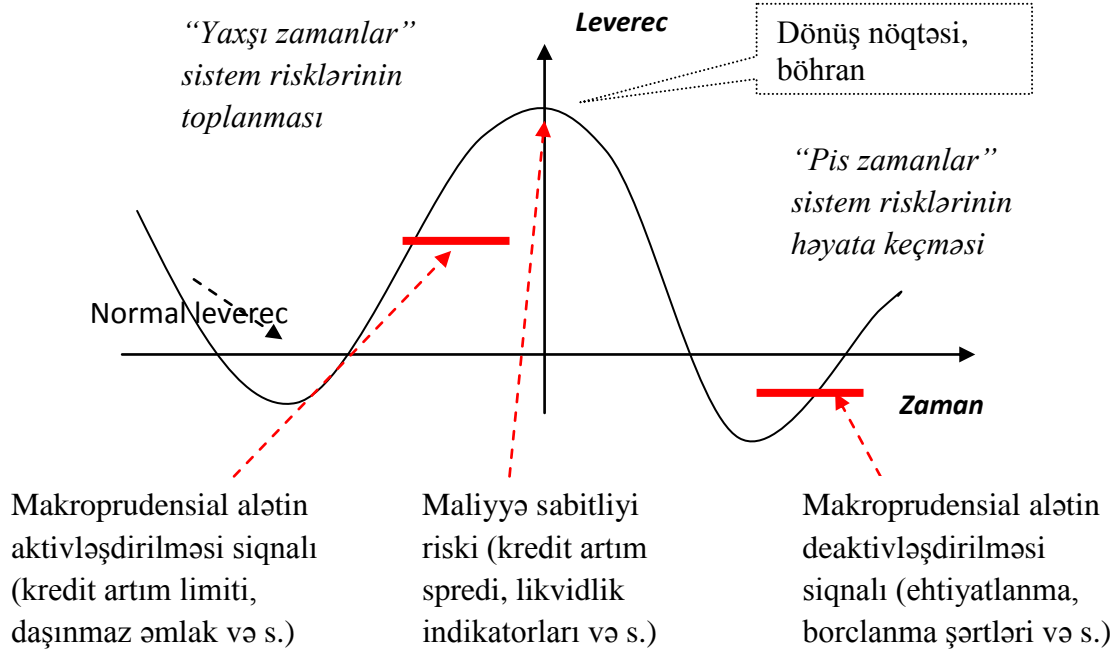
Kapital tələblərinin isə ikili funksiyası vardır. Kapital depozit sahibləri və səhmdarlar üçün bufer və stimül rolunu oynayır. Belə ki, kapital depozit sahiblərinin banka etibarını qoruyur və depozit qaçışı riskini azaldır. Tənzimlənmənin bu iki funksiya ilə birgə həyata keçirilməsi isə asan deyil. Nəzəriyyədə bu, vergi siyasəti, gəlirlərin artırılması və resursların bölüşdürülməsi vasitəsilə həyata keçirilsə də, təcrübədə bunun həyata keçirilməsi mürəkkəbdir.

Aktivlərin və gəlirliyin artması zamanı banklar üçün kapitalı artırmaq çətin deyildir. Əksinə, iqtisadiyyatda tənəzzül, aktiv və gəlirliyin azaldığı zamanlarda kapitallaşma daha da çətinləşir. Bu halda kontrtsiklik kapital tələblərinin həyata keçirilməsi özünü doğruldur. Beləliklə, bir tərəfdən bank kapitalı banklarda aktivlərin və gəlirlərin artmasını stimullaşdırdığı halda, digər tərəfdən risklərin düzgün idarə olunmaması nəticəsində maliyyə sabitliyinin pozulmasına səbəb ola bilər.

Makroprudensial baxımdan maliyyə sabitliyinin pozulması zamanı portfelini yüksək diversifikasiya edən ayrı-ayrı maliyyə təşkilatlarında dayanıqlı vəziyyət müşahidə edilir¹³. Belə ki, diversifikasiya bir sektorda baş vermiş böhranın bütün portfelə zərər yetirməsinin qarşısını alır. Sistem daxilində ayrı-ayrı banklar maliyyə dayanıqlığı problemi ilə üzləşsə də, makroprudensial idarəetmə çərçivəsindən istifadə nəticəsində ümumilikdə sistemin maliyyə vəziyyəti yaxşı görünə bilər. Bu isə makroprudensial idarəetmə çərçivəsinin effektivliyini şübhə altında qoyur.

¹³ V. V. Acharya, London Business School, "A Theory of Systemic Risk and Design of Prudential Bank Regulation", 2009.

Şəkil 1. İqtisadi tsikl və makroprudensial alətlər

Mənbə: “Financial stability, systemic risk and macroprudential policy”, Czech National Bank / Financial Stability Report 2010/2011.

Şəkil 1 iqtisadi tsiklə uyğun olaraq makroprudensial alətlərin istifadəsini əks etdirir. İqtisadi tsikldə hərərətlənmə davam etdikcə, leverec əmsalı artır. Lakin, iqtisadi hərərətlənmənin müəyyən həddində böhran yaranır. Böhrandan sonra isə leverec əmsalı yenidən azalmağa başlayır və bu proses illərlə davam edə bilər. Bəzən isə leverecin səviyyəsi böhrandan əvvəlki səviyyədən belə aşağı olur.

Böhran nöqtəsində leverecin yüksək olmasına baxmayaraq, hər iki tərəfdə iqtisadi vəziyyət fərqlidir. Böhrandan əvvəlki optimist dövrdə iqtisadi və maliyyə bumu davam edir. Böhrandan sonrakı dövrdə isə iqtisadi tənəzzül və maliyyə sektorunda stress müəyyən müddət davam edir. Beləliklə, iqtisadi artım dövründə leverecin müəyyən həddində artıq makroprudensial idarəetmə alətlərinin aktivləşdirilməsinə başlanılmalıdır. Bununla belə yalnız böhran tam bitdikdən və leverecin azalma tendensiyası dəyişdikdən sonra həmin alətlər deaktivləşdirilməlidir.

4. Makroprudensial siyasətin analitik üsulları: metodologiya

Makro və mikroprudensial idarəetmə çərçivəsindən bərabər istifadə bank tənzimlənməsi və risklərin idarə edilməsi baxımından daha effektiv olacaqdır.

Makroprudensial siyasətin əsas analitik üsullarına aşağıdakılar aid edilir:

- Maliyyə dayanıqlığı göstəricilərinin monitorinqi
- Erkən xəbərdarlıq sistemi (indikatorlar əsasında böhran haqqında əvvəlcədən signal verə bilən)
- Bankların stress-testləşdirilməsi (verilmiş makroiqtisadi ssenarilər əsasında)¹⁴.

Bu kimi analitik üsullardan istifadə bütün sistemin maliyyə vəziyyətini daha dolğun qiymətləndirməyə imkan verir. Belə ki, hər iki çərçivə fərqli prudensial alətlərə malikdir. Bu alətlərin (cədvəl 3) analitik üsullarla birlikdə istifadəsi maliyyə sabitliyinin qorunması baxımından daha effektivdir. Alətlər arasında əsas fərq ehtiyatlanma və digər tələblərin tsiklik olaraq müəyyən ediməsindən ibarətdir. Belə ki, bu alətlər mikroprudensial siyasət aləti kimi statistik, makroprudensial alət kimi isə dinamik şəkildə istifadə edilir.

Cədvəl 3. Makro və mikroprudensial siyasət alətləri

<i>Mikroprudensial siyasət alətləri</i>	<i>Makroprudensial siyasət alətləri</i>
• Gözlənilən itkilərə qarşı əvvəlcədən ehtiyatlanma• Aktivlərin bazar dəyərinin dəyişməsi riskinə uyğun olaraq ehtiyatlanma• LTV/minimal təminat həddi• Spesifik maliyyə risklərinin daha yüksək risk dərəcəsi ilə qiymətləndirilməsi• Daha yüksək kapital keyfiyyəti də daxil olmaqla minimal kapital tələbləri (Basel III)• Leverage əmsalı• Kapital buferi (Basel III)• Likvid aktivlər buferi (Basel III)• Valyuta və ödəmə müddəti uyğunsuzluqlarına limitlər (Basel III)	• Tsiklik dəyişən ehtiyatlanma tələbləri• Tsiklik dəyişən təminat/kredit nisbəti (LTV)• Kontr-tsiklik kapital buferi (Basel III)• Maliyyə bazarının sistem əhəmiyyətli iştirakçılarında daha sərt tələblərin (kapital, likvidlik) tətbiqi• Volatil maliyyə mənbələrinə vergilər• Kredit artımının limitlənməsi• Yüksək ehtiyat tələbləri

Mənbə: IMF, April 5, 2011, “Managing Capital Inflows: What Tools to Use?”

İqtisadiyyatda hərərətlənmə zamanı makroprudensial alət kimi kredit artımına limit və ehtiyatlara yüksək tələb müəyyən edilir. Təcrübədə kredit artımının limitlənməsi alətindən Xorvatiyada 2008-ci ildən başlayaraq istifadə edilmişdir¹⁵. Kredit portfelinin artımı kəskin olan banklar üçün isə yüksək kapital tələbi tətbiq edilir. Qaydalara əsasən, bankın kredit portfeli hesablanmış məbləğdən yuxarı olduqda, həmin bank kapital

¹⁴ Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı, “Maliyyə sabitliyi icmalı I rüb 2011”, Bakı 2011.

¹⁵ Evan Kraft, Xorvatiya Mərkəzi Bankının Sədrinin məsləhətçisi, Bank of England üçün hazırladığı “The Croatian Experience with Macroprudential Policies” təqdimatı, Noyabr 2010.

adekvatlıq əmsalını artırmalıdır. Bu alətin tətbiq olunması qeyri-stabil maliyyələşmə mənbələrini də müəyyən limitdə saxlayır. Kreditin ehtimal olunan maksimal artımı qeyri-stabil fondların ümumi öhdəliklərdə payı ilə faktiki kapital adekvatlıq əmsalının hasilə əsasında müəyyən edilir. Tətbiq edilən düstur isə aşağıdakı şəkildədir:

$$\text{Max (KA)} = (73.4/QSF) * (12 + (KA\Theta - 12) / 1.5)^{16} \quad (1)$$

Burada: KA – ehtimal olunan maksimal kredit artımı, QSF - qeyri-stabil fondların ümumi öhdəliklərdə payı, KAΘ – faktiki kapital adekvatlıq əmsalıdır.

Ehtimalla tələb olunan minimal kapital adekvatlıq əmsalı kapitalın normativ səviyyəsi və cari kapital adekvatlığının qeyri-stabil fondların ümumi öhdəliklərdə payına olan hasillərinin (optimal səviyyəyə korrektə edilmiş) cəminə bərabərdir. Minimal kapital adekvatlığı səviyyəsi isə aşağıdakı kimi hesablanır:

$$\text{Min (KA}\Theta) = 12 + 1.5 * (KA * QSF / 73.4) - 12 \quad (2)$$

Burada: KAΘ – ehtimalla tələb olunan minimal kapital adekvatlıq əmsalı, QSF - qeyri-stabil fondların ümumi öhdəliklərdə payı, KA – faktiki kredit artımıdır.

Qeyd edək ki, qiymətləndirmələr əsasən hər bir bank üzrə fərdi qaydada və Bazil II standartlarına uyğun aparılır.

5. Qiymətləndirmə

Analoji metodologiyadan istifadə etməklə Azərbaycan bank sistemi üçün qiymətləndirmə aparılmışdır. Bu illərdə kommersiya bankları tərəfindən maliyyə sektorundan alınmış kreditlər və depozitlərin cəmi öhdəliklərə orta rüblük payı 16.8% təşkil etmişdir (cədvəl 4).

Cədvəl 4. Azərbaycanda fəaliyyət göstərən kommersiya bankları haqqında bəzi məlumatlar (mln. AzN)

	Müştərilərə verilmiş kreditlər	Maliyyə sektorundan alınmış kreditlər və depozitlər	Kapital adekvatlığı	Kapital	Cəmi Passivlər	Cəmi öhdəliklər	Maliyyə sektorundan alınmış kreditlər və depozitlər / Cəmi öhdəliklər, %
01.01.2005	802.7	194.66	19.9	288.9	1674.8	1385.9	14
01.04.2005	883.0	195.1	20.1	303.0	1640.6	1337.6	15
01.07.2005	932.0	222.7	19.7	323.2	1846.8	1523.6	15
01.10.2005	1088.3	296.3	19.6	343.3	2104.7	1761.4	17
01.01.2006	1268.9	315.8	20.8	388.3	2251.9	1863.7	17
01.04.2006	1210.8	356.5	20.0	413.1	2444.6	2031.5	18

¹⁶ 73.4- sistem üzrə qeyri-stabil fondların orta göstəricisi, 12% - kapital adekvat normativi, 1.5 – normadan yuxarı (qeyri-effektiv) optimallaşma əmsalıdır.

01.07.2006	1465.9	401.0	19.1	473.5	2806.5	2333.0	17
01.10.2006	1585.7	403.0	17.4	492.4	2895.1	2402.8	17
01.01.2007	2002.5	562.2	18.7	533.9	3362.1	2828.2	20
01.04.2007	2621.8	763.0	18.3	669.9	4068.9	3399.1	22
01.07.2007	3196.1	1253.0	20.4	841.7	5048.4	4206.8	30
01.10.2007	3491.2	1388.6	19.7	959.7	5821.4	4861.7	29
01.01.2008	4393.9	1720.2	19.9	1098.1	6725.7	5627.6	31
01.04.2008	4643.7	1905.4	18.8	1169.3	7415.9	6246.6	31
01.07.2008	5915.1	2338.5	18.5	1393.9	8744.6	7350.7	32
01.10.2008	6304.4	3122.7	17.7	1556.6	9913.8	8357.2	37
01.01.2009	6816.9	3265.4	19.6	1704.7	10273.4	8568.8	38
01.04.2009	5832.9	2928.5	19.2	1787.2	8814.9	7027.7	42
01.07.2009	6066.3	3037.5	19.5	1859.7	9191.8	7332.2	41
01.10.2009	7346.2	3930.4	19.4	1952.3	10769.7	8817.4	45
01.01.2010	7963.7	4477.9	17.8	2004.9	11665.2	9660.2	46
01.04.2010	8004.9	4774.4	17.3	1994.8	12030.0	10035.3	48
01.07.2010	8348.4	4898.9	17.2	2058.3	12180.8	10122.5	48
01.10.2011	8416.9	4903.4	17.0	2135.2	12350.5	10215.2	48
01.01.2011	8574.3	5141.5	16.9	2169.1	13290.8	11121.7	46
01.04.2011	7763.4	4282.8	16.6	2205.6	12631.8	10426.2	41
01.07.2011	8328.8	4370.4	16.3	2269.2	13141.1	10871.9	40
01.10.2011	8755.4	4385.3	16.1	2345.0	13567.7	11222.7	39
01.01.2012	8851.8	4352.0	16.7	2118.5	13946.8	11828.3	37
01.04.2012	9118.4	4554.2	15.4	2163.9	14685.9	12522.0	36
01.07.2012	9642.4	4539.9	14.2	2223.2	14778.8	12555.6	36
01.10.2012	10130.4	4755.8	15.2	2340.6	15998.8	13658.2	35
01.01.2013	10681.3	5172.4	16.9	2555.3	17643.5	15088.2	34
01.04.2013	11304.0	5316.6	16.8	2667.7	17311.8	14644.1	36
01.07.2013	12551.7	5876.3	16.7	2856.9	18176.3	15319.4	38

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı, Statistik bülleten 2005-2013, Maliyyə sabitliyi icmalı 2009-2013.

Xorvatiya Mərkəzi Bankı tərəfindən istifadə edilən düstura uyğun olaraq Azərbaycan bank sistemi üçün aşağıdakı düstur əldə etmiş olarıq:

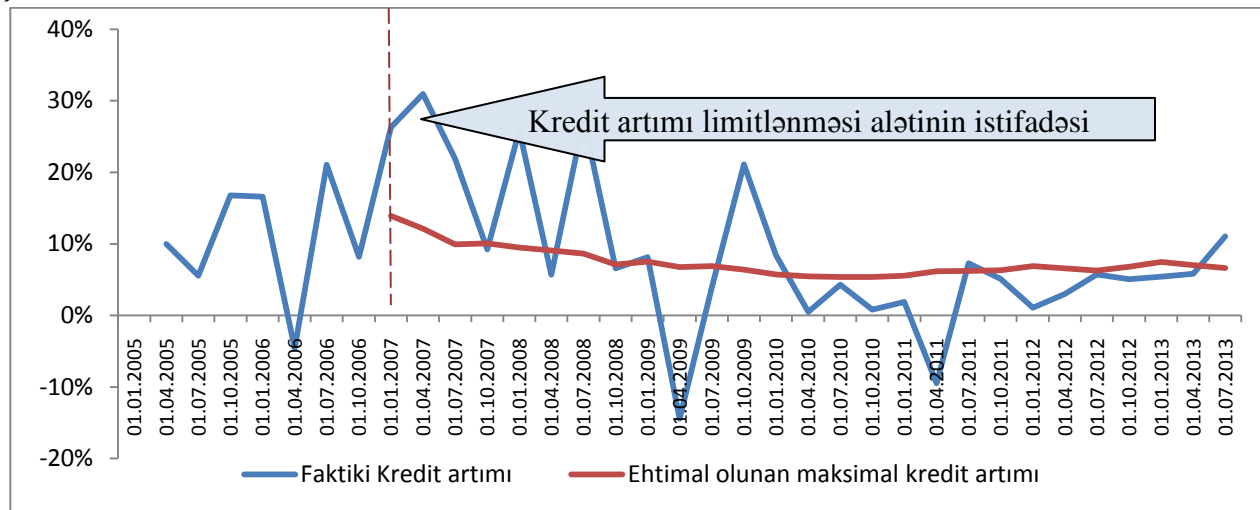
$$\text{Max (KA)} = (16.8/\text{MSAKD}) * (12 + (\text{KAƏ} - 12)/1.5)^{17} \quad (3)$$

Burada: KA – ehtimal olunan maksimal kredit artımı (rüb), MSAKD - maliyyə sektorundan alınmış kreditlər və depozitlərin cəmi öhdəliklərdə payı, KAƏ – faktiki kapital adekvatlıq əmsalındır.

Şəkil 2-dən görüldüyü kimi, 2007-ci ildən başlayaraq kredit artımının limitlənməsi alətidən istifadə Azərbaycan bank sistemində kredit portfelinin daha aşağı artımına səbəb olardı. Bu alətdən istifadə əslində daha uzun müddətin qiymətləndirilməsini tələb edir.

¹⁷ 16.8 - sistem üzrə qeyri-stabil fondların (maliyyə sektorundan alınmış kreditlər və depozitlər) orta rüblük (2005-2006) göstəricisini, 12% - kapital adekvat normativini göstərir, 1.5-normadan yuxarı (qeyri-effektiv) optimallaşma əmsalını göstərir.

Şəkil 2. Faktiki və ehtimal olunan maksimal kredit artımı

Mənbə: Müəllif tərəfindən hesablanmışdır.

Bunun əsas səbəbi belə alətlərdən iqtisadi tsiklə uyğun istifadə edilməsidir. İqtisadi tsiklin müəyyən edilməsi isə daha uzunmüddət tələb edir. Bundan əlavə, bu kimi alətdən istifadə kredit portfelinin həcmi azaldaraq ölkədə maliyyə dərinliyinin və real sektorun inkişafını ləngidə bilər.

Digər tərəfdən, belə alətlərin təsiri qısamüddətliyədir. Bazar iştirakçıları qoyulan limitlərdən qaçmaq məqsədilə bir sıra vasitələrdən istifadə edirlər. Belə ki, təcrübədə banklara xarici borclanmaya görə ehtiyat norması tətbiq edildikdə, banklar vəsaiti lizinq və ya birbaşa investiyalara yönəldirlər. Nəticədə xarici borclanma ehtiyat normasından yayındırılır. Bu səbəbdən kredit artımını müəyyən edən zaman bank kreditləri ilə yanaşı lizinq və birbaşa xarici borclanmanın da nəzərə alınmasına zərurət yaranır.

Bazar standartlarına uyğun olaraq, tələb edilən minimal kapital adekvatlıq tələbi isə aşağıdakı kimi olacaqdır:

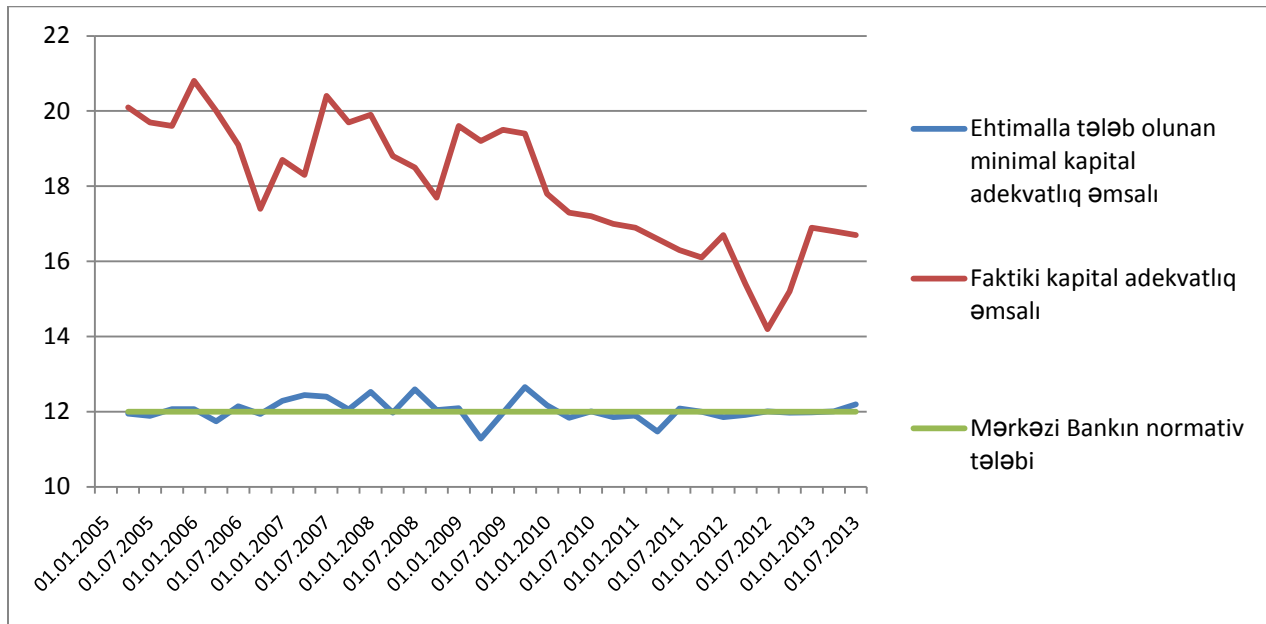
$$\text{Min (KAƏ)} = 12 + 1.5 \cdot (\text{KA} \cdot \text{MSAKD} / 16.8) - 12 \quad (4)$$

Burada: KA – faktiki kredit artımı, MSAKD - maliyyə sektorundan alınmış kreditlər və depozitlərin cəmi öhdəliklərdə payı, KAƏ – ehtimalla tələb olunan minimal kapital adekvatlıq əmsəlidir.

Azərbaycan bank sistemi üçün kapital adekvatlığı üzrə hesablanmış nəticələr Şəkil 3-də göstərilmişdir.

¹⁸ 16.8 rəqəmi sistem üzrə qeyri-stabil fondların (maliyyə sektorundan alınmış kreditlər və depozitlər) orta rüblük (2005-2006) göstəricisini, 12% isə kapital adekvat normativini, 1.5-normadan yuxarı (qeyri-aktiv) optimallaşma əmsəlini göstərir.

Şəkil 3. Kapital adekvatlığı üzrə hesablanmış nəticələr, %-lə

Qeyd: Müəllif tərəfindən hesablanmışdır.

Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı İdarə Heyətinin 10 dekabr 2003-cü il tarixli qərarı ilə qəbul edilmiş “Bank kapitalının və onun adekvatlığının hesablanması qaydaları”na uyğun olaraq banklar məcmu kapitalın adekvatlıq əmsalını 12%-dən az olmayan səviyyədə saxlamalıdır.

Kredit artımına uyğun olaraq hesablanmış və minimal səviyyə qəbul edilən kapital adekvatlığı bəzi dövrlərdə 12%-dən yüksək olsa da, əhəmiyyətli fərq nümayiş etdirmir. Buna səbəb Azərbaycan bank sisteminin kapitallaşma səviyyəsinin yüksək olması və sistem risklərinin düzgün tənzimlənməsidir.

Eyni zamanda, kreditlərin artım tempinin limitlənməsi alətindən istifadə dalğalanmaların qarşısını ala və banklara kredit portfelini düzgün proqnozlaşdırmağa imkan verir. Perspektivdə kredit portfelinin artım templəri yüksəldikdə bu alətin istifadəsi kredit riskinin düzgün idarə olunması və sistem riskinə çevrilməsinin qarşısını almağa imkan verəcəkdir.

NƏTİCƏ

Beləliklə, makroprudensial siyasət alətləri sistem risklərinin azalmasında mühüm rola malikdir. Belə ki, preventiv tədbirlərin həyata keçirilməsi maliyyə sisteminin ümumi stabilliyinin qorunmasına xidmət edir. Stress test və erkən xəbərdarlıq kimi analitik üsullardan istifadə isə bütün sistemin maliyyə vəziyyətini daha dolğun qiymətləndirməyə imkan verir.

Bununla belə, makroprudensial siyasət alətləri bankların fəaliyyət istiqamətinə və maliyyə vəziyyətinə uyğun olaraq həyata keçirilməli, maliyyə təşkilatının üzvləşdiyi risk səviyyəsini qarşılaya bilməlidir. Hər bir prudensial nəzarət orqanı makroprudensial alətləri ölkə iqtisadiyyatına və milli bank sektoruna uyğunlaşdırmaqla istifadə etməli, sistem əhəmiyyətli banklara qarşı xüsusi tələblər müəyyən etməlidir.

Ədəbiyyat

1. Banque de France, Financial Stability Review, The future of financial regulation, Financial Stability Department, Banque de France, Paris 2009;
2. Banque de France and the Toulouse School of Economics (TSE). "Bubbles and macro prudential supervision". In D. G.-P. Landau (Ed.), Joint conference on "The Future of Financial Regulation", Paris, 2009
3. Bank of England, "The role of macroprudential policy", London, UK, 2009.
4. Bini Smaghi, L (2009) "Macro-prudential supervision". Speech at the CEPR/ESI 13th Annual Conf. on "Fin.1 Supervision in an Uncertain World", European Banking Center at Venice Intern. University, Venice, 25-26 Sept. 2009
5. Brouwer, H (2010) "Challenges in the design of macroprudential tools". Introductory speech at the workshop on "Concrete macroprudential tools" hosted by DNB, the IMF and the Duisenberg School of Finance, Amsterdam, 13 January 2010
6. Borio C., "Towards a macroprudential framework for financial supervision and regulation", BIS Working Papers N 128, February 2003.
7. Borio C (2009), "The macroprudential approach to regulation and supervision, What? How Why?" presentation to the Banque de France and Toulouse School of Economics Conference on "the future of financial regulation", 28 January 2009
8. C.A.E. Goodhart, "Analysis of Financial Stability", University of Oxford , 2008, London UK.
9. Clement, P. (2010): The Term "Macroprudential": Origins and Evolution, BIS Quarterly Review, March.
10. Czech National Bank, "Financial stability, systemic risk and macroprudential policy", Financial Stability Report 2010/2011.
11. Enhancing Financial Stability and Resilience: Macroprudential Policy, Tools, and Systems for the Future. Group of Thirty, October 2010.
12. Nijathaworn, B (2009) "Rethinking procyclicality – what is it now and what can be done?". Presentation by Mr Bandid Nijathaworn, Deputy Governor of the Bank of Thailand, at the BIS/FSI-EMEAP High Level Meeting on "Lessons Learned from the Financial Crisis – An International and Asian Perspective", Tokyo, 30 November 2009